

KRÚDY

1

Élete végén a Templom utcában lakott, a kurta óbudai utca egyik földszintes házában, melynek ablakai egy külvárosi éjszakai kávéház bejáratára nyíltak. A kávéházban évtizedeken át a fürdősök, dögönyözők, zsokék, a pesti éjszakából kapatos fejfel Óbudára zarándokolt kispolgárok találkoztak az éjjeli órákban. A tulajdonos színésznek készült, s néha személyesen is fellépett kávéházának zenekari emelvényén, az éjszakának ez útszéli, parányi színpadán, és saját szerzeményű dalait énekelte. Az első teremben öreg zsokék biliárdoztak. Itt szeretett ülni, éjfél után, hazatérés előtt, üveg sör mellett. A kerek, fekete márvány kávéházi asztalra könyökölt, sört ivott, és nézte a biliárdozókat. Legszívesebben egyedül ült, mindenfajta társaság zavarta. A zsokék és pincérek ismerték kedvteléseit, és tisztelték magányát. Órákon át tudott egyedül ülni sör vagy bor mellett, s hallgatni. De nagyon szerette elnézni, ha a részeg virtuskodók éjfél után verekednek. A kávéházban ismerték az öreg író passzióit, s néha mesterséges verekedéseket rendeztek tiszteletére. Óbudán még pártolják az irodalmat.

Mikor regényt írtam a varázskörről, mely személye és műve titkát magába zárja, sűrűn eljártam Óbudára, fölkerestem élete utolsó éveinek színhelyét. Óbudának ma sincsen közvetlen köze Budapesthez. Külön erkölce van, légköre, életformái. Az emberek itt még valódi, évszázados, gondosan pincézett és fedett, gyakran tatarozott, sárgára mázolt földszintes házakban laknak, mindenkinek van pincéje, ahol káposztát gyalul és bort fejt, s az őslakosok fűtyülnek mindenfajta romantikára. Csak a Tabánból, Vízivárosból kikopott lumpok keresik még itt is a romantikát, s az álírók, akik azt hiszik, hogy a világ alkalmazkodik érzелgős hangulataikhoz. Az óbudai ember terebélyesen él, s tudja helyét az életben. Ez a költő úgy menekült e vaskos valóságba, mint a világtól megriadt gyermek a szülői ház bizalmasságába. Éjjel, ha megtért a városból, a kártyások, a bormérések, a szerkesztőségek világából, betért az óbudai kávéházba, megivott néhány üveg sört, elnézte a biliárdozó zsokékat vagy a bajvivó dögönyözőket, aztán hazament a földszintes Templom utcai házba. Itt élt, oly egyedül, mint a szentek és a költők. Fia egyszer ezt mondta ez egyedüllétről:

– A papa oly magányos volt a végén, mint Beethoven.

Ebben a magányban, mely sűrű volt, és szenvedély, vágy nem tudta már megzavarni, mindent tudott a világról, mint a nemes fenevadak a barlangban. Mindent tudott a magyarok szokásairól, Árpádtól napjainkig. Tudta, ki az új díva a városban, melyik költő hazudik műveiben és a kávéházban, ki az új gazdag ember, s miféle haszontalanságra és hiúságra költötte el vagyonát és világi hitelét a tegnap valamelyik ködlovagja. Mindent tudott, egy frakkja volt, két sötét ruhája, tizenöt inge, néhány Jókai-regénye. Az irodalomról is tudott mindent, de erről nem szeretett beszélni. Az ember, ha szemérmes és nemes anyagból való, nem szívesen beszél arról, ami igazán fontos számára.

A nagyközönség tudatában úgy élt, mint a hangulatok mélyhegedőse, kü-lönc író, kinek nincsen köze semmiféle divathoz. Életében nem volt soha kü-lönösebben népszerű. Csak az írók szektája becsülte s az a néhány olvasó, aki annyira ért a betűhöz, mint az írók közül is kevesen. Ez a szekta áhítattal ol-vasott minden sort, mely a magányos író műhelyéből napvilágra került. Lila tintával írt, sűrűn rótt, apró betűkkel. Kézírása szabályos volt, semmi nem árulta el a külzeten a műgondot és viaskodást, mellyel e sorok készültek. Ha-lála után rövid időn át a mély csönd ködfüggőnye fedte el nevét és művét. E csöndön át, kezdetben bátortalanul, később mind tisztább, erősebb szó-lammal hallatszott át művének zenéje. Mert ez az irány teljesen zenei, szóla-mok vonulnak át a lazán összefűzött történeteken. E szólamok makacs és ön-tudatos ismétlődéssel hangzanak fel művében. Megdöbrentően tudatos író volt. Tudta, hogy az irodalom mindenekfölött égi üzenet. A valóságot feldol-gozzák és hűségesen kifejezik a statisztikusok is. S éppen ez az író, aki talán minden kortársnál többet, kegyetlenebbet és megbízhatóbbat tudott az em-beri élet valóságáról, a téveszmékről, melyek gyilkos kóránál is hatékonyab-ban pusztítják az emberek életét, a szerelemről és fönségről, az ételekről és a pénzről, a magyar tájakról és a magyar lakóházak titkos szokásairól, a magya-rok, svábok, ruszinok, szlovákok, rácok életformáiról, éppen ez az író tudta azt is, hogy a valóság csak akkor teljes, ha megkeressük a zenei tartalmat az élet tömpe és vaskos tüneményei mögött. Mondataiban úgy sugárzik ez a néma zene, mint a villanyosság a világűrben. Akárhol nyitjuk fel könyveit, minden oldalon, minden sorában érezzük ezt a titkos áramot. Most a szere-lem villanyütése ad szikrát, most a magyar ősz esőzése kezd szólani, mint egy alvilági zenekar, most a tél kurjongat. Alakjai, ezek a nagyon is testies, a test minden szomorú, nyomorú és fönséges titkát egy öreg mütősnő bizalmassá-gával és közönyével feltáró és ismerő alakok, szívükben mélyen őriznek egy titkot, melyet az író sem tud szavakkal elmondani. Ilyenkor hangzik fel mű-vében az a néma zene, mely írásainak legmélyebb értelme. Hősei néha zöld-paprikát esznek, fokhagymás májas kolbászt, s egy tenyeres-talpas külvárosi vendéglősnének teszik a szépet, de az élet minden útszéli változatában is zeng és sugárzik körülöttük Krúdy világának légköre, ez a sferikus légkör. A magyar életnek és a magyar tájnak külön világúrt adott, mintegy feloldot-ta a magyar glóbuszt a tehetetlenség és a nehézkedés törvényének vonása alól.

Nyissuk fel valamelyik könyvét, s engedjük, hogy átjárja eszméletünket ez a szünet nélkül áradó, az eszmélet és emlékezés titkos műhelyéből elapadás nélkül sugárzó szólam. Hősei legtöbbször oly révedező, messzire tekintő arc-kifejezéssel lépnek elénk, mintha máshová figyelnének. Lagziról beszélnek, ételekről, ünnepekről, a hétköznapi feladatairól, de tekintetük olyan, mintha szívükben eljegyezték volna magukat egy emlékkal, melynek varáz-sától nem tudnak többé szabadulni. Krúdy minden regényhőse titkot őriz szívében. Nem ismerek író-t, aki olyan csalhatatlan biztonsággal érzékelté volna a valóságot, mint ő, s ugyanakkor olyan öntudatosan megtagadta vol-na a valóság törvényeinek érvényét az élet mélyebb térfogata, az emlék, a vágy és a képzelet birodalma fölött. Hősei állandóan úton vannak két élet-cél, két város, néha csak két vendéglő vagy fogadó között. Ez a kóborlási haj-lam életük és regényességük egyetlen, igaz tartalma. Két világ között vonul-nak, s szívesen bámulják rokon hajlamú égi társaik, a vadludak vándorútját

az őszi égen. Két emlék között vándorolnak, postakocsin, gyalog vagy az álmok ködfogatján. Borízű hangon kérnek az út menti fogadóban vörösbort és fejsajtot a csaplárosnétól, de zsebükben és szívükben elérhetetlen úticélok titkos menetrendjét őrizgetik. Dörmögve bandukolnak az élet és a halál két partja között, oly magányosan, oly messzire néző pillantással, ahogy csak a jellemes emberek tudnak egy emlék után nézni.

A valóságot kevesen rögzítették úgy, mint ő, de senki nem oldotta fel olyan tudatosan mélyebb, zenei értelemben, mint ez a költő, kinek látomásai a magyar sors, a magyar élet és létezés legnemesebb tájait és alakjait mutatták meg. Most megszólal, és csend lesz szava nyomán. Az élet zsvajva elhal. Valahol magyarul beszélnek, egy nő halkán mond valamit, egy utcát látunk, a tücskök zenéjét halljuk. Egy férfi felel, s megkezdődött a varázslat. Üljünk csendesen, figyeljünk.

2

Krúdy posztumusz, újonnan kiadott könyvét olvasom, *Szindbád megtérését*. Hasalva olvasom, csillogó szemmel, mint kamaszkoromban Jókait.

A halottak mostanában sokat és jól írnak. Divatos szerzőnk Kosztolányi. De Tolsztojt is kapkodják. Krúdynam még nincs itt az ideje. Inkább csak az ingyencsek olvassák. Az olvasók nagy többsége még nem fedezte fel ezt a kincseshányát, nem ismeri e nagy-nagy művészt, ezt a csodálatos bőségű, gazdagságú és nemességű magyar író, akihez fogható a világirodalomban is kevés akad csak. Vannak nagyobb lélegzetű írók, hősiesebbek – bár egyre inkább hiszem, hogy az irodalmi hősiesség nem a mondanivaló heroizmusán, hanem a megmunkálás minőségén múlik –, vannak műveltebbek. De gazdagabb egy sincsen.

Olvasom Szindbád kalandjait, percenként fölnevetek és elérzékenyülök. Itt az ideje, hogy Krúdyt kiemelje egy avatott kéz abból az anekdotikus mondakörből, melyet személye köré vontak kortársai, az írók, nők, zsokék, pincérek, mondavilágának lézengő árnyalakjai. Már-már úgy emlegetik, mint egyfajta író-bohémet, kinek személye körül a mulatságos történetké tucatjával villódzsanak, s ezek a történetek talán mulatságosabbak és érdekesebbek, mint műve. A valóságban Krúdy legkomolyabb íróink egyike. Minden egyes sora ugyanabból az anyagból készült – nagy szó ez, mert rengeteget írt, talán száz kötetet is –, s ez az anyag a szintiszta, időtlen irodalom. Nem, bizonyosan nem „cselekményes” író: Krúdy műveiben a cselekmény az író lelkének áradása. Nincs egy fáradt sora, balkezes hasonlata. A holdról ír vagy egy kéményről, egy bolond nőről vagy a tárgyakról, melyek az emberélet útján kallódnak, a babonákról, az emberek rögeszméiről, a férfiak és nők öncsalásáról és hazugságairól: mindig az igazat mondja, oly kísérteties tudással, tárgyismerettel, mintha valamilyen képtelen lexikon címszavait magyarázná. Amit megérint, varázssosan tündökölni kezd. Az út szélén egy eldobott, kitaposott sarut lát: s mintha az emberi élet végső jelképét észlelné és magyarázná. Egy nő kacsát süt kedvesének: az élet egyszerűségéről és bonyolultságáról nem lehet többet mondani. Olyan írói anyaggal rendelkezett, mint a legnagyobbak. Értésültsége, a világ és az emberek dolgairól szerzett ismeretei-

nek bősége elképesztő. Varázsló élt közöttünk, benézett a kéményeken át, dörmögve ténfergett a holdfényben, s mindent tudott rólunk, előkről és hol-takról, mindent. Élvezzétek és csodáljátok.

Arra gondolok, olvasás közben, milyen boldog lehet egy nemzet, melynek ilyen nagy írója van! Kisebb nemzetek jogos elégtétellel bizonyíthatnák az élethez való jogukat ilyen rangú és jelentőségű író jogcímén. A magyar irodalom egymagában jogcím a világ népei között a magyarság létezéséhez. Krúdy műve úgy emelkedik az időben, mint egy időtlen, titokzatos anyagból faragott szobor. Egy napon megértik, hogy a legnagyobb volt, a legnagyobb írók és a legjobb magyarok egyike.

Drága Szindbád!... Mesélj! Még! Hogyan is mondod: legokosabb olyan nőt elvenni, kinek első férjét felkötötték? De hiszen ezt magam is pontosan így gondoltam; csak nem tudtam ilyen jól megmondani.

1946